

A vulkáni utóműködés nemcsak a fürdők területén érezteti hatását, a közeli házak pincéiben is megjelenik a mofettagáz. A Borvíztető alatt közel egy hektár területen a szürkésfehérre színeződött, mállott flisközetek között szén-dioxid és kénhidrogén mofettagáz tör a felszínre. A talajban, a kőzetrepedésekben és az elhalt növényi maradványokon vékony sárgás terméskén is megfigyelhető.

Fürdőépítés-közösségépítés

A térségben a történelmi dokumentumok, archiv fotók pezsgő fürdőeletről tanuskodnak, az idős emberek a népi fürdőkhöz kötődő csodagyógyulásokról számolnak be. Saját magunk is tapasztaltuk rendkívüli hatásukat. Az elhanyagolt, magukra hagyott fürdők, mofették szívszorító látványa érlette meg bennünk a gondolatot, hogy kezdeményezzük a rendbehozatalukat. Nem tűnt nagynak a feladat, hiszen fa beszerzése a nagy irtások ellenére ma sem gond, kő meg terem mindenfelé. Miért nem kezdenek akkor neki a falubéliek az egykori fürdők felújításához? A beszélgetések során érezkelhettük, hogy biztatásra és külső segítségre van szükség.

A régiófejlesztési munka részeként falufórumokat szerveztünk. Lázárfalván dugig megtelt iskolateremben tartottuk az összejövetelt. Felvetettük, hogy mi volna, ha a falubéliek és általunk szervezett egyetemisták közös munkájával újjáépítenénk a falu szélén elpusztult fürdőhelyet. Mondandónkat egy szép öreg ember szakította félbe, felállt, s azt mondta: Már megbocsássanak, mérnökasszony és mérnökurak, szép s jó amit mondanak, de elkélne a segítség, hogy rendbe hozzuk a Büdös fürdőt, mert ezt a helyet így hívják. Éjszakába nyúlóan beszélgettünk, tervezgettünk az iskolában azon a februári estén. Aztán nekiláttunk a munkának. Felmértük a helyszínt, terveket készítettünk, számoltunk. A munka formájának a kalákát választottunk. Jöjjön mindenki, s hozza a tegye, amit a legjobban tud. Az egyetemisták körében meghirdettük az alkotótábort. Több, mint ötvenen jelentkeztek, magyarországi tájépítész-, építész-hallgatók, de volt köztük bölcsész, medikus is. Jöttek Erdélyből is. A résztvevők házaknál laktak. Nehéz volt meggyőzni a falubélieket, akik még idegenből jött vendégeket nem fogadtak, hogy az idejövőknek nem luxuskörülményekre van szükségük, hanem csak szíves vendéglátásra. Az asszonyok főztek, ahogy mondták: három lakodalomnyit egy hét alatt. A falubéliek a legnagyobb dologidőben, mert megcsúszott a szénacsinalás, beálltak a munkába. Először a falu öregjei jöttek, majd a fiatalok is szekercét fogtak. Az öreg, aki a falufórumon felszólalt, nagy szatyor almával jött az építők közé, hogy kivegye ő is a részét a dologból.

A kaláka alatt megépítettünk a famedencét, a környezetét lepadoltuk, körben ülőhelyeket kialakítva, fölé kis esőbeállót szerkesztve. A forrás környezetét rendbe raktuk szárazon rakott kőfallal és rözsefonattal. Két öltözőkabin és egy pihenőpad készült, meg egy biobudi. Az erózió ellen fűzesszöböl kézzel font védművek készültek, tereplépcsők, ösvények. A marhák-nak új kihajtótutat kellett kijelölni. Egy mofetta alapjait is letettük, de nem jutott idő a befejezésre, a falubéliek később elvégezték, ami maradt. Jánosi Csaba keresztet is faragott. Mindez szombattól szombatig, reggeltől estig a tűző napon, 50-70 ember dolgos keze alatt. Minden estére programot szerveztünk a faluházba, beszélgetéseket, előadásokat a régiófejlesztésről, a táji-építészeti értékekről, a Székelyföld jövőjéről, a vizek megőrzéséről,

tiszteletéről, az egészségről. Volt táncház, a megyei cserkész-csapat történelmi életképet mutatott be. Zenész barátaink és az iskola diákjai közös népdalestet adtak. A falubéli gyermekeknek a tábor ideje alatt az iskolában a hagyományos székely kapu és bútorfestés fortélyait tanulhatták Kovács Piroska nénitől, a munkából kiállítást rendeztünk. Reggel a falu felett a felkelő nappal a tárogató hangja szólt, s ez zárta a napot. Soha nem fogom elfelejteni annak az öregembernek az arcát, csorgó könnyeit, aki a kapuja előtt állva hallgatta az égből jövő zenét. A tárogató hangja, a tiszta lelkesültség a hollókat is odahívta.

Vasárnap szentmise keretében a hely felszentelődött. Mivel a medence megtelt, a polgármester ígéretéhez hűen – *Ha egy hét alatt mindennel kész lesztek ruhástól ugrom a vízbe!* – öltönyöstül, nyakkendőstül egy szaltóval a medencébe szökött, ahogy arrafele mondják. S mielőtt megfürödtünk, felcsendült régi himnuszunk, a *Boldogasszony anyánk*. A hely megtisztult, s vele együtt mindannyiunk lelke. A munkától, ami itt olyan volt, mint az ima.

A vendéglátók könnyezve búcsúztatták vendégeiket, a búcsúnótát rézfúvós zenekar húzta. Azóta nemcsak a lázárfalviak, hanem a szomszédos falvak népe is jár ide gyógyulni.

Képek a 2001-es alkotótábor munkájáról

Herczeg Ágnes – Jánosi Csaba

A CSOMÁD-BÁLVÁNYOSI GYÓGYFÜRDŐZÉS, TURIZMUS ÉS VENDÉGVÁRÁS TÖRTÉNETÉBŐL

(részletek)

A Csomád–Bálványos régió természeti, táji értékeit és szépségét a XVIII. század végétől kezdődően több neves szerző örökítette meg. Az elsők között gróf Teleki Domokos, Kövály László, Orbán Balázs, Jókai Mór. A honismeret fontosságát a tájak megismerésén keresztül tudatosította Hankó Vilmos, Endes Miklós, Szádeczky Kardoss Lajos, Ferenc Béla, Bányai János, Székely Géza, Kónya Ádám, Kovács Sándor, Kristó András, Jánosi Csaba, Zsigmond Enikő és sokan mások, akik e vidékkel más és más megközelítésből, de mindannyian a hely szelleme iránti lelkesültséggel foglalkoztak.

Az itt található különleges források és gázkitörések gyógyító hatását korán felismerték, s használták. A fürdők kiépítése a XIX. század közepén indult meg, a polgári fejlődéssel párhuz-

zamosan. A fürdőkultúra mindenkori állapota nagy hatással volt a vidék egészére. A turizmus a XIX. század végén indult meg. A térség gazdasági fejlődésében komoly szerepet játszott a vendégforgalom. Mind a fürdőkultúra, mind a turizmus elengedhetetlen követelményeket támaszt a vendégvárással szemben. A honismeret, a fürdőkultúra, a turizmus és a vendégvárás egy tájhoz tartozó története a mai kor számára fontos üzenetet hordoz, összefügg a régió helyzetével és fejlődési lehetőségeivel.

Honismereti mozgalom és a táji szépség felfedezése

Köváry László 1853-ban a következőket írja: *Az erdélyi, ki hazáján túl nem járt, eltelve e szépségek mindennapi látásával: csak szereti, de nem ismeri hazáját. Az idegen mintegy tündérkertbe lép be; bámulja hegyeinket, melyek fölött erdő zöldell, gyomrában pedig sót, aranyat és ezüstöt vágnak; bámulja keskeny völgyekben futó szilaj folyóinkat, s partjukon a sok festői vidéket. Mi nem bámuljuk többé; de mint minden hegyi lakos, a nélkül hogy tudnók miért, bálványozzuk e földet. Bálványoztuk, de nem tanulmányoztuk.* Aszerző íggy iztatja a XIX. századi olvasóját: *Keressétek föl ezeket a helyeket szünidőtökben s örök életre emlékezetes kincsekkel gyarapíthajjátok ismereteiteket!*

Orbán Balázs a nemzeti önfelismerést az ember és természet történeti összefonódásában véli megtalálni. Munkája, *A Székelyföld leírása* egyedülálló teljesítmény. A mai napig eleven forrás, amelyből sokan merítenek. Művében részletesen bemutatja a Csomád–Bálványos régió természeti, táji kincseit, településeit.

A fürdők - gyógyforrások és mofetták kialakulása

A kedvező földtani viszonyok és a fiatal Csomád-hegység utóvulkáni működése során felszínre törő szénsavas ásványvizek (borvizek) és száraz CO₂ és H₂S gázkeverék (mofettagáz) helyén számos gyógyhely alakult ki. A gyógyhelyek hasznosításának két formája alakult ki: egy részük megmaradt természetközeli állapotában, ezeket elsősorban a helyi lakosság használja (Sósszéki fürdő, Fortyogó fürdő, Nádas fürdő, Veres víz, Antalkék feredeje, Mikes fürdők, Pokol-völgy). Másik részükre komoly gyógyüdülő-kultúra telepedett (Tusnádfürdő, Bálványos-fürdő).

A székelyföldi fürdők jelentőségét igen korán tudományos igényenl kutatták, például 1875-ben a magyar orvosok és természetvizsgálók Előpatakon megrendezett XVIII. nagygyűlésén méltatták gyógyhatásukat, népszerűsítve ezzel a fürdőkultúrát. A székelyföldi fürdők történetét elemzői több periódusra osztják: a kialakulástól a XIX. század közepéig tartó kezdetre, a családi fürdőélet (1850–1880), a rövid és gyors növekedés (1880–1900), a pangás (1900–1914), a kereskedelmi szellem előtérbe kerülése (1914–1944), az államosítás és központosított fejlesztés (1945–1989), a szocialista tervgazdálkodás csödbejutása, a rendezetlen tulajdoni viszonyok és visszaesés (1990–) időszakára.

A Csomád-Bálványos régió legfontosabb fürdőhelyei: a térség legészakibb fürdője a Csíkkozmaí Sósszéki fürdő; Lázárfalva határában a Fortyogó, vagy Búdös fürdő már a középkorban is híres volt. A Tusnádi Nádasfürdő a Kisharam lábánál húzódó tőzeglápból feltörő, nagy hozamú forrásokra települt fürdő, korábban Tusnádfürdő néven emlegették. A tusnádi Veresvíz – Felső-tizás patak limonit- és mésztufa kúpokat képező nagy

hozamú forrásainak 25 °C-os, sós, langyos vize régóta ismert.

Tusnádfürdő a Székelyföld egyik legismertebb fürdőhelye, 1845-ben indult fejlődésnek. Fellendülését elsősorban kiváló gyógyhatású forrásainak köszönheti. 1866-ban Mikó Bertalan megbízásából svájci vegyész elemezte a tusnádi források vizét. 1890-ben modern fürdőépületet emeltek, a Stefánia Vízyógyászati Intézetet, ahol négy nagy tükörmédenca, négy hideg szalonfürdő, 14 kényelmes porcelánkád várta a vendégeket korszerű vízmelegítő berendezésekkel. Külön vízgyógyászati célokra kifejlesztett termeket hoztak létre, ahol szétporlasztott ásványvíz, fenyőpára, sűrített és ritkított levegő beszívására volt lehetőség. 1893-ban kezdtek hozzá a mezotermál Rezső-forrás foglalásához és egy duplamédenca szabadtéri fürdő kialakításához.

Az ásványvizek és gyógyfürdők használatának fürdőorvosok által előírt rendje van. Tusnádfürdő forrásait sokféle betegség kezelésére ajánlották: Főkút: gyomor-és bélbántalom, vértolulás és elhízás; Szent Ilona Forrás: görvély, vérszegénység, angolkór; Mikos-forrás: vérszegénység, sápkór, kimerülés, ivari elgyengülés ellen. Gyógyulásra lelhetett mindenféle betegségben szenvedő. A fürdők reklámozására is nagy hangsúlyt fordítottak. 1885-ben a Budapesten megrendezett Fürdők Panorámája elnevezésű országos kiállításon Tusnádfürdő is szerepelt. Ismertető füzetek és fürdőlapok kiadásával csalogatták a vendégeket. A gyógykezelések mellett a közönség megnyerését a szórakoztatás, a kulturális programok eszközeivel, a környezet kulturált kialakításával segítették. A szocializmus éveiben felépült három nagy szálló és a korábban épült villák 1989-ig az állami üdültetést szolgálták komoly orvosi háttérrel. Az 1970-es évek végén a Csukás-tó északi partján fűt termálkút 62 °C-os vizére telepített strand a fűrés vízenek elapadása után romos állapotba került.

Sepsibükszád határa is gazdag ásványvízvagyonnal rendelkezik. A falu északi részén, az Olt terasza alatt, Somkő várával átellenben feltörő langyos ásványvizek táplálták a múlt században oly híres Antalkaék feredéjét. A vízi erömű építésének földmunkái pusztulásra ítélték a fürdőt. A falu keleti határában a Zsombor patak forrásvidékén feltörő mofetták és ásványvíz források köré települt a kezdetleges famedencés a Hammas, a Vallató, a Bükki, Keresztes Pali feredők, később Mikos- fürdők néven nevezett fürdőtelep.

A Büdös-hegy és Bálványosvár vulkáni kúpja környékén található a térség leglátványosabb utóvulkáni működései. A borvízforrások köré három fürdőtelep Büdös-, Csiszár- és Transsylvania fürdő települt, amelyek később Bálványosfürdő néven egyesültek Szabad kénsavat tartalmazó timsós és kényes fürdőmedencéik igen látogatottak voltak. A Büdös-hegy száraz gázömlései (Büdös-barlang, Timsós, Gyilkos) is emelték a vidék hírnevét, vonzották a betegeket. A barlangok gázait hüléses bántalmak kezelésére használták, a csepegések gyógyhatását pedig szembetegségekre, hurutok és bőrbetegségek kezelésére javasolták.

A hegy lábánál, a Torja felé vezető műút fölötti apró völgyekben feltörő timsós források köré települt a Timsós fürdő. A Buffogó-láp központi részén egy fürdésre alkalmas médenca van, amelynek kiépítése félbemaradt. A Büdös-pataktól délre a Nagy Csoma lábánál 1896-ban megindult Csiszárfürdő fejlődése. A hat deszkával bélelt médenca, a meleg fürdő, a fedett mofetta, az ivókutak alkotta hangulatos fürdőtelep jelentős szereppel

bírt egykor. A Bálványosvár alatti forráscsoport köré települt Transsylvania fürdő. Bálványosfürdő fürdőit az 1940-es években elsősorban a Basedow-kórban szenvedőknek, vagy erre hajlamos betegeknek, és vérszegénység, kimerültség ellen javasolták.

Torjai Hágaja fürdő-Pokolvölgy, a Szemmosó feredőtől nem messze, a Bálványos patakjába ömlő Torja vagy Jajdon patakjában van a Torjai hágaja fürdő. A Pokolvölgynek nevezett angolkert-szerű ligetes, kaszálós, erdős helyen két famedencés borvízfürdő, egy fedett mofetta és sok apró kényes fortyogó forrás található.

Herczeg Ágnes- Jánosi Csaba

Régi képeslapok Tusnádfürdőről és Bálványosváraljáról

FELHÍVÁS

Sepsibükszádi kaláka

A lázárfa kaláka hagyományát folytatva idén Sepsibükszád határában építünk ki népi gyógyfürdőhelyet (fagerendás fürdőmedence, pihenőhely, öltözőkabinok, pad, budi, fapalló utak, természetvédelmi objektumok, forrásvédelem, stb.). Szállás a faluban, étkezés közösen a táborhelyen. A szállás és étkezés költségeit a falu és a Csomád-Bálványos Egyesülés vállalja, az útiköltség felét a szervezők próbálják pályázati úton megszerezni. Három esti előadást és egy napos környékbéli kirándulást szervezünk. A részletes programot később juttatjuk el az érdeklődőkhöz.

Várjuk minden érdeklődő tájépitész-, építész- és bármely szakterület hallgatóit, hogy csatlakozzanak a kezdeményezésünkhöz.

Ars Topia Alapítvány, Axis Építésziroda, Csíki Természetjáró és Természetvédő Egyesület, Transpagony Iroda, Csomád-Bálványos Régió Egyesület, A Kós Károly Egyesülés egykori vándorai, ma Erdélyben működő építészek: Esztány Győző, Müller Csaba

További felvilágosítással szolgálunk: Pagony Táj-és Kertépítész Iroda, Ars Topia Alapítvány, 1117 Budapest, Prielle Kornélia utca 2. Tel/fax: (36-1) 206-2878; e-mail: pagony2@enternet.hu